

OD BRETTON WOODSA PREKO EURA DO CURRENCY BOARDA – ZNAČAJ ODUSTAJANJA OD MONETARNE POLITIKE NA EKONOMSKU SITUACIJU U BOSNI I HERCEGOVINI¹

FROM BRETTON WOODS OVER EURO TO CURRENCY BOARD - THE IMPACT OF THE ABANDONMENT OF A MONETARY POLICY ON THE ECONOMIC SITUATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA²

Sažetak

Bosna i Hercegovina je jedinstvena država u svijetu. Ona je jedinstvena po mnogo čemu: zasebnom kulturnom naslijeđu na međama Istoka i Zapada, jedinstvenom mentalitetu Balkana, ljudima različitih nacionalnih i vjerskih opredjeljenja “osuđenih” ili privilegiranih da dijele zajedničku domovinu. Ipak, jedinstvenost na koju se ovdje misli je da je BiH jedina zemlja na svijetu kojoj je u Ustavu određeno da ima jednu nezavisnu centralnu banku.³ Zapravo, malo ljudi u BiH je uopće upoznato sa ovom odredbom Dejtonskog ugovora u kojem je cementirana buduća monetarna politika tada nove države. Mnogima je ova odluka bila i logična naročito ukoliko se uzme u obzir žudnja i države i građana za stabilnost nakon dramatičnih ratnih iskustava, ali i sve prisutna sjećanja na prijeratnu hiperinflaciju. Zahvaljujući ovom posljednjem, niko nije imao ništa protiv Currency Boarda, koji je po pozitivnim iskustvima Argentine primijenjen i na BiH i koji je trebao garantirati stabilnost valute. Cijena te stabilnosti nije nikada bila povod jedne šire rasprave i utisak je da, iako Currency Board predstavlja jedan sveodređujući faktor ekonomskog života i razvoja, njegovo značenje za

¹ Sažetak 3. poglavlja još neobjavljene autorove knjige „(Novi) svjetski poredak“ – Kapital II.

² The summary of the Chapter III from the author's still unpublished book “(Novi) svjetski poredak“ - Kapital II

³ <http://www1.umn.edu/humanrts/icty/dayton/daytonannex4.html>.

nacionalnu ekonomiju je premalo tematizirano kako od stručnih krugova tako i od medija.

Ključne riječi: *značaj monetarne politike na ekonomski razvitak, Currency Board, Bosna i Hercegovina*

Summary

Bosnia and Herzegovina is a unique country in the World. If one chooses any of these listed plurality of criteria such as a particular cultural heritage on the edge between Occident and Orient, very singular Balkan's mentality, people of different national or religious traditions "condemned" or privileged to share common place of living, that uniqueness becomes quite apparent. However, the aforesaid uniqueness makes BiH an exclusive state, which has an independent Central Bank⁴ defined in the constitution. Actually, very few people in BiH knew this stipulation of the Dayton's agreement, whereby the monetary police of the new state was determined. For the majority of the people such decisions appear logical, since the state and the citizens shared an overwhelmed desire for stability after dramatic war experiences, but also since the memories on hyperinflation before the war was still live. This was a pivotal argument for introducing Currency Board as assurance for stability of currency and following the positive experiences of Argentina nobody did objected it. The price of such stability was never a subject of a public discussion and although currency board is the key element of economic live and development, its crucial significance for national economy has not been brought up, neither by the economic experts nor through public media.

Key words: *Some implications of the monetary policy on the economic development, Currency Board, Bosnia and Herzegovina*

⁴<http://www1.umn.edu/humanrts/icty/dayton/daytonannex4.html>

Uvod⁵

Valuta je vrijednost novca jedne nacionalne ekonomije u razmjenskom odnosu sa drugim nacionalnim novcem. Njemačka riječ za valutu je *Währung*, što ima značenje kao da nešto štiti. Englezi za valutu kažu *currency*, što opet ima veze sa *current* (struja), tj. ima značenje nečega što teče, ali u sadašnjosti. Iz samog značenja tih riječi mogu se izvesti različite ekonomske filozofije Nijemaca i Anglosaksonaca. Nijemci, prije svega, očekuju od valute da štiti njihovu imovinu i ekonomiju, odnosno vjeruju u jedan konzervativni pristup ekonomiji. Anglosaksonci, sa druge strane, posmatraju novac kao nešto što se stalno treba držati u pokretu, tako da su daleko spremniji uzimati kredite i živjeti sa dugovima. Obje „škole“ su na svoj način u pravu. Valuta treba da, sa jedne strane, štiti sopstvenu nacionalnu ekonomiju, a, sa druge strane, da služi kao sredstvo razmjene ne samo u zemlji nego i sa drugim državama.

Jedna od osnovnih osobina jedne valute je njena kupovna moć. Ona je ta koja definira (određuje) životni standard jednog društva. Jedan od najvažnijih faktora koji određuje vrijednost valute jedne države je tzv. državni (valutni) saldo (currency account). Državni saldo može biti pozitivan i negativan. Teorijski je moguće da jedna država ima državni rebalans nula, ali se to nikada ne dešava u praksi. To bi bilo kao jedna firma koja nema ni profita ni gubitaka. Države nisu isto kao i firme: one imaju veći i daleko komplikovaniji bilans. Jedan od osnovnih sastojaka državnog salda je trgovinski bilans, tj. vrijednosti uvoza oduzete od vrijednosti izvoza jedne nacionalne ekonomije. Ta razlika može da vodi do jednog pozitivnog ili negativnog broja i kažemo da država proizvodi deficite ili suficite. Države kao što su Sjedinjene Američke Države imaju velike trgovinske deficite, tj. oni uvoze daleko više proizvoda i usluga nego što ih izvoze. To je onda jedan negativan broj. Države kao što su Njemačka, Kina i Japan imaju trgovinske suficite, tj. one eksportuju više nego što uvoze i imaju

⁵ Sažetak II poglavlja knjige Nuriela Roubinia i Stephana Mihma „Chrisis Economics: a crash corce in the future of finance“, *Chapter 2*, Penguin books, London, 2010.

pozitivan trgovinski bilans. Međutim, taj broj predstavlja samo jedan dio valutnog bilansa.

Drugi dio državnog salda je bilans između državne inostrane pasive i državne inostrane aktive. Pođimo sa pasivom. Ako SAD posjeduje kapital, obveznice ili čak nekretnine u drugim zemljama, to uzrokuje jedan tok prihoda iz inostranstva u Sjedinjene Američke Države. To je jedan pozitivan broj. S druge strane, ako kompanije u SAD-u zatraže kapital ili preuzmu dug od inostranih investitora koji nisu stanovnici SAD-a ili ukoliko vlada SAD-a proda državni dug strancima, onda to zovemo pasiva (dug) i ona uzrokuje odliv novca iz Sjedinjenih Američkih Država. Taj broj je onda negativan. Državni bilans sabira zajedno trgovinski bilans (balance of trade) i razliku između inostranih dobitaka i plaćanja (net factor payment). Dodatno, državni saldo posjeduje i jednu treću komponentu koja nastaje transferom novca u inostranstvo (npr. od dijasporice iz siromašnih zemalja). Ova treća komponenta je u odnosu na prve dvije neznatna, tako da se može trenutno ostaviti po strani.⁶ Ukoliko se saberu ova tri broja i ako je rezultat negativan, onda zemlja pravi državni deficit. Ukoliko je rezultat pozitivan, onda govorimo o državnom suficitu.

Državni saldo igra odlučujuću ulogu u određivanju vrijednosti valute. Valute se ponašaju kao roba i njihova cijena zavisi od ponude i potražnje, odnosno u krajnjoj liniji od državnog salda svake države. Iz ponude i potražnje jedne valute se ustanovljava kursna lista.⁷ Iz ovoga slijedi da, ukoliko imate jednu eksportno orijentiranu ekonomiju i ukoliko vaša ekonomija proizvodi stvari koje druge države, druge ekonomije žele imati (npr. njemačke automobile ili kinesku robu opće potrošnje), možete biti sigurni da će vaša valuta biti tražena i da će vam omogućiti veliku kupovnu moć. To, naravno, nije sve. Nekada je

6 Za neke zemlje primaocice ovih transfera, kao što su mnoge siromašne zemlje Afrike, Azije ili Evrope, transferi uopće nisu zanemarljivi ukoliko se uzmu u obzir mali bruto socijalni produkti ovih zemalja. Za jednu bogatu zemlju kao SAD je to zanemarljivo.

7 Podaci iz 2010. godine govore da je ukupan dnevni promet deviza oko 3,98 biliona USD (3980 milijardi USD), što predstavlja znatan porast od 1998. (1,7 biliona USD). Najveći dio prometa je ostvaren špekulativnim transakcijama (70–90 %).

državni interes da vam valuta bude jeftina kao npr. u slučaju eksportno orijentiranih nacija poput Kine i Njemačke, a nekada želite imati jaku valutu da biste mogli jeftino kupovati robu po svijetu kada imate jednu potrošački orijentiranu ekonomiju, kao što je to slučaj sa SAD-om. Ogromna većina ostalih zemalja i nema suverenitet, odnosno neophodnu političku i ekonomsku moć dovoljnu da može na bilo koji način manipulirati svojom valutom.

Monetarna unija u kojoj države ili dogovore fiksne razmjenske kurseve između sebe (Currency Board) ili počnu da štampaju i koriste zajedničku valutu (Monetarna unija), predstavlja jedan, prije svega, politički akt, jer je on rijetko povezan sa gore opisanim ekonomskim zakonitostima. Obično se ovdje radi o raznim vrstama strukturalne prisile, o igri nametnutoj od moćnijih.

Bretton Woods⁸

Tokom 20. stoljeća je bilo nekih 60 primjera uvođenja Currency Boarda. Tu se uglavnom radilo o bivšim kolonijama, čije ekonomije su ostale tijesno povezane sa ekonomijom kolonizatora i nakon okončanja kolonijalnog statusa. Ipak, najvažniji od svih je onaj ugovor iz 1944. iz Bretton Woodsa, koji je ne samo obilježio globalni monetarni poredak 20. stoljeća nego u velikoj mjeri postao politička smjernica globalnog svjetskog režima. Praktično odmah nakon poraza nacističke Njemačke počeli su se intenzivnije izrađivati planovi o novom svjetskom poretku nakon završetka rata. Jedan od najvažnijih dijelova tog novog/starog poretka je bilo uspostavljanje budućeg internacionalnog monetarnog sistema. Već početkom četrdesetih godina 20. stoljeća i ratnim događanjima koji su slijedili je bilo jasno da će Sjedinjene Američke Države igrati ulogu jedne dominantne vojno-ekonomske sile te da će kao takva odlučujuće utjecati na svjetsku valutnu i finansijsku politiku. Prodaja naoružanja te dodjela velikih kredita zaraćenim stranama

⁸ Većina navedenih izvođenja i primjera je pozajmljena sa predavanja berlinskog profesora Bernda Senfa, koje je on držao tokom 2008/2009. godine na *Fachhochschule für Wirtschaft (FHW)* u Berlinu te iz njegove knjige „Die blinden Flecken der Ökonomie“, Gauke Verlag, Berlin, 2002.

je učinila od Amerike najvećeg kreditnog povjerioca svijeta. 70 % zlatnih rezervi se nalazilo u Sjedinjenim Američkim Državama. Iz takvih preduslova nije iznenađujuće da su se Sjedinjene Američke Države dale na posao definiranja jedne internacionalne monetarne politike koja će, naravno, osigurati da Amerika i ostane najvažnija narodna ekonomija svijeta.

Početakom 1944. godine su se iskristalizirala dva plana: prvi po ideji Britanca J. M. Keynesa, a drugi Amerikanca Harrya Dextera Whitea. Ova dva plana su kasnije data na usvajanje.

Keynesov plan je bila ideja stvaranja jedne *International Clearing Union* (ICU), jedne internacionalne institucije koja bi omogućavala da države korisnici sistema mogu preko jedne centralne institucije obavljati trgovinske odnose, koristeći jednu indeksiranu internacionalnu vrijednost (valu) „barcon“. Ovim sistemom bi i povjerioci i dužnici bili prisiljeni da rade na jednim izbalansiranim trgovinskim bilansima.⁹

Whiteov prijedlog, koji je kasnije i usvojen, bazirao se na politici fiksnih kurseva i uzdigao je dolar na nivo vodeće svjetske valute. Osim toga, jedan nipošto nevažan detalj je stavljanje pritiska na dužnike, dok su povjerioci bili pošteđeni bilo kakvih obaveza. Amerika, koja je u to vrijeme sa ogromnom distancom bila najproduktivnija država svijeta sa ogromnim suficitima, bila je, naravno, oduševljena ovim prijedlogom. Dakako, na kraju je ovaj prijedlog bio i usvojen.

Bretton Woods sistem je zamišljen tako da sve valute imaju fiksne kurseve prema dolaru, koji je opet vezan, na neki ne baš definirani način, za zlato sa jednim kursom od 35 USD za jednu uncu. SAD su na početku davale garanciju da je dolar u svakom momentu zamjenjiv za zlato. Na taj način su Amerikanci nametnuli rješenje kojim su, sa jedne strane, izbjegli da se podvrgnu „diktatu“ jedne internacionalne obračunske jedinice (barcon), argumentirajući da je dolar isto tako dobar kao i zlato, a na drugoj strani su postali gospodarima svjetske valute. Razlika između jedne svjetske valute prema Keynesovim idejama i

⁹ Werner Liedke „Proposals for an International Clearing Union“, april 1943.; http://postwachstumsoekonomie.org/assets/applets/Keynes-Bancor_Version2.pdf.

dolarima je očigledna: jedna nezavisna svjetska valuta bi bila kontrolirana od nezavisnih institucija, naprimjer, ICU, dok je emisija dolara u potpunosti kontrolirana od FED-a, jedne privatne centralne banke. Amerika je tako postala čuvarom valute svijeta. Delegati 44 zemlje okupljeni u Bretton Woodsu zasigurno nisu zaboravili da je Amerika 14. juna 1941. godine, prije svog ulaska u rat, blokirala konta svih evropskih zemalja, osim Velike Britanije. Uprkos tome su 32 zemlje 22. juna 1944. potpisale taj ugovor, nadajući se da će na taj način dobiti obećane kredite. Blok zemalja na čelu sa UDSSR-om se usprotivio potpisivanju Ugovora, te se na taj način ogradio od američkog diktata ali i od, nakon Drugog svjetskog rata nametnutog, monetarnog sistema. Može se reći da je hladni rat počeo već tada, u junu 1944. godine.

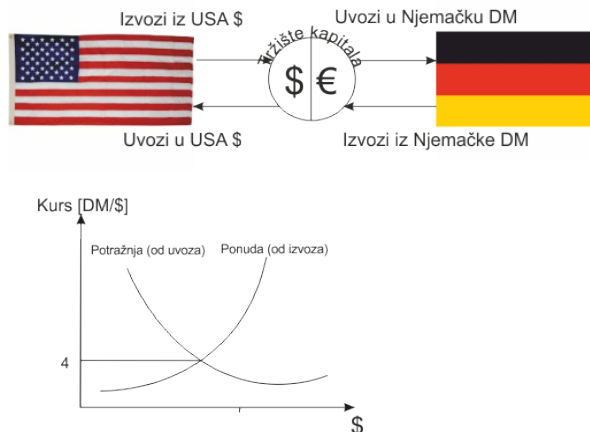
Pored ovog osnovnog zahtjeva, da centralne banke potpisnice svojim intervencijama drže fiksne kurseve prema dolaru, konferencija je usvojila odluku o osnivanju dviju institucija i to Međunarodnog monetarnog fonda – MMF) (International Monetary Fond – IMF) i Internacionalne banke za rekonstrukciju i razvoj (International Bank for Reconstruction and Development – IBRD), danas Svjetska banka (World Bank). Te dvije institucije su bile zadužene da provode regulativu koja je bila zadata Bretton Woods sistemom te da se brinu o obezbjeđivanju finansijske pomoći onim zemljama koje u nedostatku deviza dođu u finansijske probleme da ispunjavaju svoje obaveze. U prvim godinama postojanja su i Svjetska banka i MMF imali jako malo posla, jer je volumen datih kredita, koji su odobravani po jako strogim kriterijima, bio zanemarljivo mali, ali je on vremenom postajao sve veći i kao posljedica krize 2008. godine je dosegao svoj vrhunac. MMF igra ulogu posljednjeg utočišta, pozajmljivača posljednjih resursa (Lender of Last Resort) za one zemlje koje nisu u stanju da pomire svoje potrebe prodajom obveznica na finansijskim tržištima.

„Kada MMF dođe u jednu zemlju, on je zainteresiran samo za jednu stvar, kako da obezbijedi da banke i finansijske institucije budu isplaćene. MMF je taj koji drži finansijske špekulatore u poslu. Oni nisu zainteresirani za razvoj ili za

ono što bi moglo pomoći državama da izađu iz siromaštva.”
(Joseph Stiglitz¹⁰)

Postavlja se pitanje kakve su konsekvence jedne ovakve, političkom voljom definirane, monetarne politike, odnosno ko plaća cijenu njenog provođenja.

Posmatrajmo robno-novčanu razmjenu između Njemačke i Sjedinjenih Američkih Država (ovaj primjer je, naravno, primjenjiv za bilo koju državu koja je potpisala Ugovor o pristupanju Bretton Woods sistemu), kao što je to predstavljeno na slici br. 1.

Slika br. 1: Trgovinska razmjena između Njemačke i Sjedinjenih Američkih Država te određivanje kursa DM prema USD uz pomoć ponude i potražnje

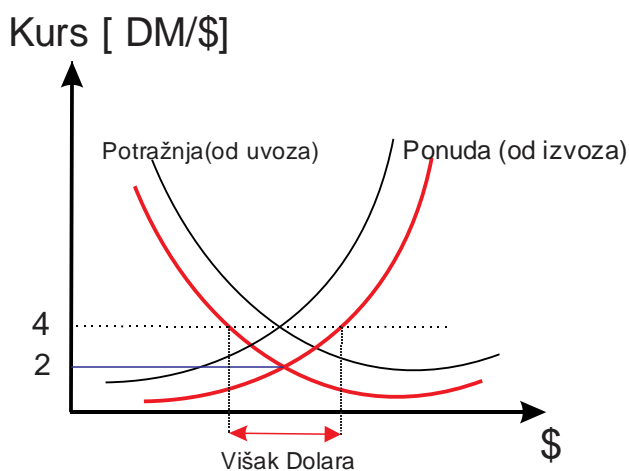
Uzmimo kao prvo da želimo uvesti robu iz Njemačke u Sjedinjene Američke Države. Da bismo to ostvarili, prvo ponudimo dolar na svjetskom tržištu valuta i za taj dolar dobijemo DM-ove koji nam omogućuju da kupimo robu u Njemačkoj. Obrnuto, ukoliko želimo da uvezemo robu iz Amerike, mi ponudimo DM na tržištu novca i za te marke dobijemo odgovarajuću količinu dolara za koje onda možemo kupiti robu u

¹⁰ Citirano prema članku iz *The Independenta*; Johann Hari „It is not just Dominique Strauss-Kahn. The IMF itself should on trial“, 3. juni 2011.

Americi. Iz toga slijedi da potražnja za dolarom nastaje iz uvoza iz Amerike, a ponuda za dolarom iz jednog izvoza u Ameriku. Slijedeći ponudu i potražnju nastaje ravnoteža koja određuje cijenu valuta jedna prema drugoj. Pretpostavimo sada da je cijena valuta fiksirana, tj. da je kao u sistemu Bretton Woodsa, 1 USD uvijek odgovara 4 DM.

Na prvi pogled ta ideja izgleda privlačna. Jedan postojani razmjenski kurs osigurava jednu postojanost trgovine koja je na taj način oslobođena rizika „prirodne (tržišne)“ varijabilnosti istih. Jedan fiksni razmjenski kurs omogućava sklapanje dugoročnijih ugovora itd. Problem nastaje kada jedan od partnera počne da primjenjuje inflatornu monetarnu politiku, tj. kad jednostavno počne da štampa novac. Upravo se to dogodilo šezdesetih godina prošlog stoljeća, kada je Amerika u cilju finansiranja Vijetnamskog rata bila „prisiljena“ da ekspandira svoju monetarnu bazu.

Na tako vještački način nastala ponuda dolara dovodi do poremećaja ravnoteže ponude i potražnje. To je najbolje ilustrirano slikom br. 2.

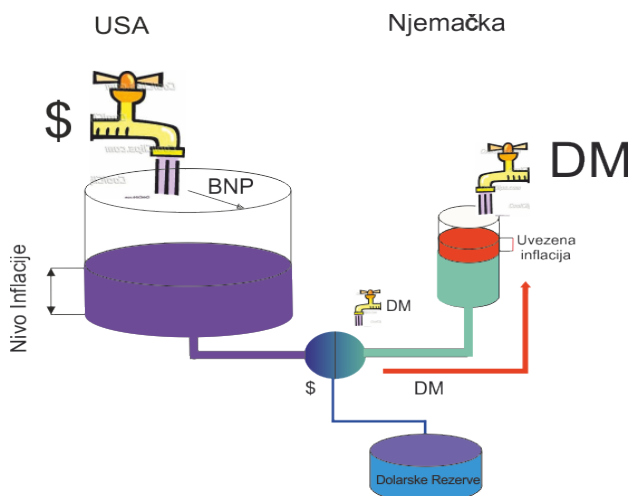
Slika br. 2: Utjecaj inflacije u Bretton Woods sistemu

Pretpostavimo sada da u uslovima fiksnih kurseva dođe do pojave inflacije u jednoj od država, tj. pretpostavimo da nivo cijena u Americi počne da raste. To bi značilo da roba koja dolazi iz Amerike postaje „neprivlačnija” za uvoz iz Njemačke. To opet znači da se potražnja za dolarima iz njemačkog uvoza smanjuje (crvena kriva potražnje se pomjera ulijevo). U isto vrijeme, pošto roba u Njemačkoj postaje relativno jeftinija prema američkoj, to pospješuje izvoz iz Njemačke. Na taj način se povećava ponuda dolara na tržištu (crvena linija ponude dolara se pomjera udesno). Vidimo da se uspostavila jedna nova ravnoteža, ali ovaj put pri promijenjenom kursu dolara. U našem primjeru je novi ravnotežni kurs 2 DM za 1 USD. Vrijednost dolara je, prema tome, trebala da opadne. Prema Ugovoru, to nije moguće – kurs mora ostati fiksni. Vidimo da se na tržištu pojavio jedan višak dolara i, da bi se Ugovor održao, potrebno je da Njemačka centralna banka otkupi taj višak dolara i to po dogovorenom fiksnom, preuveličanom kursu od 4 DM za 1 USD. Tako otkupljene dolare Njemačka centralna banka povlači sa tržišta i pravi dolarske rezerve. Bretton Woods je odredio da su Sjedinjene Američke Države obavezne da skladište zlato u protuvrijednosti tih rezervi.

Na taj način kupovinom dolarskih viškova je ravnoteža ponovo uspostavljena. Njemačka centralna banka je kupovinom dolara, pod ovim nepovoljnim uslovima, stvarala jednu vještačku potražnju za dolarom. Ovdje se postavljaju dva legitimna pitanja.

Zbog čega je Njemačka pristala na ove uslove, koji predstavljaju besplatno (beskamatno) kreditiranje američke javne i privatne potrošnje? Sa Bretton Woods sistemom je Amerikancima omogućeno da posmatraju čitav svijet kao neku vrstu samoposluge koja im omogućava da sa odštampanim dolarima kupuju robu u čitavom svijetu i to po već utvrđenom kursu. Njemačka je bila gubitnik nakon Drugog svjetskog rata i faktički je nije niko ni pitao da li želi da pristupi sistemu. Pristanak ostalih zemalja je bio uslovljen raznim političkim, ekonomskim, a u nekim slučajevima i vojnim pritiscima. Na taj način su Sjedinjene Američke Države stvorile jedan sistem vazalnih država (vazalnih centralnih banaka), koje su „ispravljale“ njihove monetarne grijehove.

Zbog čega Njemačka centralna banka nije odgovorila istom mjerom? Centralna banka može da „stvari“ onoliko novca koliko joj je potrebno, tj. u ovom slučaju je Njemačka centralna banka „mogla“ jednostavno da stvari onoliko DM-ova koliko je potrebno da sa svoje strane pokrije taj višak dolara. Da to nije baš tako lako, pokazuje sljedeći primjer.

Slika br. 3: Tok novca u Bretton Woods sistemu

Slika br. 3 ilustrira razmjenu novca koji odgovara ekonomskim realitetima Bretton Woods sistema, a koji se može predstaviti principom fizike spojenih posuda. Prečnik svake posude odgovara bruto društvenim produktima (BDP-u) država, koji su sistemom fiksnih kurseva povezani u jedan zajednički sistem. Američka centralna banka zajedno sa komercijalnim bankama pumpa fluid (novac) u američki sistem, kao što je to predstavljeno jednom slavinom, i na taj način određuju nivo cijena (plavi volumen). Taj nivo je očigledno zavisano od količine fluida (novca) koju banke stave na raspolaganje, tj. odnosom količine fluida (novca) naspram BDP-a države. Ukoliko nivo fluida (novca) varira, varira i pritisak koji fluid vrši na dno posude. Na isti način, Njemačka centralna banka, koja je zadužena da kontrolira odnos količine novca prema njemačkom BDP-u, određuje nivo fluida

(cijena) u Njemačkoj (zeleni volumen), koristeći njemačku slavinu (elemente monetarne politike). Kao što smo već ranije izveli (slika br. 2), inflatorna kretanja u Americi (radi finansiranja Vijetnamskog rata) dovode do toga da se nivo fluida (cijena) u Americi povećá. Taj povećani nivo cijena (količine fluida) u Americi, po sistemu spojenih posuda, vodi do povećanog pritiska (inflatornog pritiska) na „dno“ američke posude, koji opet preko međunarodnog tržišta deviza, ima direktni utjecaj na politiku Njemačke centralne banke (Deutsche Bundesbank). U svrhu održavanja fiksnog kursa, Njemačka centralna banka je osigurala jednu dodatnu (sa njemačkog stanovišta nepotrebnu) slavinu (štampaniju) koja preuzima taj dolarski višak sa tržišta novca te prekomjerne dolare „skladišti“ stvarajući tako dolarske rezerve. Marke, koje je Njemačka centralna banka stavila na raspolaganje Amerikancima (i to po jednom preuveličanom kursu) se opet koriste da bi se otkupljivali dijelovi njemačkog BDP-a. S obzirom na to se odjednom našlo previše novca na njemačkom tržištu, počeo je rasti nivo cijena i u Njemačkoj, tj. dolazi do inflacije. Tako nastala inflacija se naziva *importirana inflacija*, što je jedno jako pažljivo odabrano ime za ovakvo besplatno kreditiranje Vijetnamskog rata. Na ovaj način Amerikanci, služeći se jednim „strukturalnim“ nasiljem baziranim na monetarnim mehanizmima (emitiranja novca), domogli su se dijelova socijalnog produkta, zvanično partnerskih, ali de fakto vazalskih država. Kao sila pobjednica Drugog svjetskog rata, Sjedinjene Američke Države su izašle sa ogromnim monetarnim rezervama. Većina zlatnih rezervi svijeta se nalazila u trezorima američkih banaka, tako ko god je htio kredit za poslijeratnu obnovu se morao obratiti Americi. Bretton Woods je nastao kao posljedica politike uzmi ili ostavi. Ako niste htjeli da potpišete Ugovor, kao što je to bio slučaj sa UDSSR-om, morali ste da snosite konsekvence, tako da je većina zemalja akceptirala ovaj ugovor, kao neku vrstu manjeg zla. Nedostupnost toj svjetskoj valuti, dolaru, bio je jedan od osnovnih razloga kasnijeg raspada UDSSR-a i sa njim Varšavskog pakta. Kako su pedesete i šezdesete godine 20. stoljeća bile popraćene velikim privrednim rastom, kritičari Bretton Woodsa su zanjemili.

Od samog početka je Bretton Woods sistem nosio sjeme svog raspada. Amerikanci su se na samom početku obavezali da su svi dolarski viškovi pokriveni zlatom i to po kursu od 35 USD za uncu.¹¹ Ovdje treba napomenuti da se zlato Sjedinjenih Država nalazilo u Fort Knoxu, ali ne samo njihovo, nego su i zlatne rezerve „partnerskih“ centralnih banaka lagerirane također u Fort Knoxu. To se može predstaviti kao da svaka država ima svoju ostavu gdje pohranjuje zlato. Sa američkog stanovišta, to zlato je bilo zalog „dobrog partnerstva“ i moglo se u konfliktnom slučaju jednostavno zaplijeniti.¹²

Charles de Gaulle, legendarni francuski vojskovođa i političar te od 1958. do 1969. godine francuski predsjednik, bio je isto tako poznat kao neko ko je želio da svoju zemlju oslobodi od američke hegemonije. De Gaulle je imao jednog kompetentnog ekonomskog savjetnika Jacquesa Rueffea, koji je sa svoje strane jako dobro razumio mehanizme Bretton Wooda i ukazao De Gaulleu gdje je njegova slaba tačka. De Gaulle je predlagao uvođenje jednog novog međunarodnog monetarnog sistema koji bi zamijenio Bretton Woods, a koji je predstavljao nešto modificiraniji Keynesov prijedlog. Na čuvenoj konferenciji za štampu u februaru 1965. godine, De Gaulle poziva na uspostavljanje novog zlatnog standarda. Uskoro se uspostavilo da Amerikanci nemaju dovoljno zlata ni da isplate francuske dolarske viškove, a kamoli viškove drugih centralnih banaka. Vidjevši šta se dešava, mnoge centralne banke su pokušavale da se „riješe“ dolara, što je ovaj put izazvalo jednu povratnu „importiranu inflaciju“, ovog puta u Americi.

15. augusta 1971. godine je predsjednik Nixon stao pred kamere i objavio da Bretton Woods sistem više ne važi. Jednostavno, taj ugovor kojim se Amerika obavezala da „prodaje“ zlato po jednoj fiksnoj cijeni od 35 USD po unci je jednim

¹¹ U vrijeme pisanja ovog članka cijena zlata leži pri 1300 USD za uncu.

¹² Ova nikad izrečena, ali uvijek sveprisutna, prijetnja je od samog početka postojala. Zaleđivanje imovine u junu 1945. godine na početku Drugog svjetskog rata ili slučaj Libije 2011. su dobri primjeri takvog partnerstva.

predsjednikovim ukazom prestao da postoji.¹³ Na taj način Amerika je proglasila bankrot.

Utjecaj Monetarne unije na ekonomije zemalja učesnica (EURO¹⁴ – €)

Ideja o stvaranju jedne zajedničke valute u Evropi je stara koliko i ideja Evrope. Još 1957. godine, prilikom potpisivanja prvih ugovora o stvaranju jedne vrste unije evropskih država, govorilo se o potrebama stvaranja jedne zajedničke evropske valute. Ugovorom iz Maastrichta, 7. februara 1992. godine, utvrđeno je da se monetarne ovlasti prebacuju na Evropsku centralnu banku (ECB)¹⁵. ECB gradi zajedno sa centralnim bankama zemalja članica jedan sistem centralnih banaka (ESCB). Svaka od zemalja članica ima jedan glas, osim u onim određenim oblastima prema članu 29. EGV-a (njemačka skraćenica Ugovora o evropskim integracijama), u kojima se jedna polovina glasova množi sa koeficijentima, koji zavise od broja stanovnika i druga polovina sa koeficijentima koji zavise od BDP-a zemalja članica. ECB je kontroliran od priznati stručnjaci u oblastima bankarstva i monetarne politike. Predsjednikov mandat traje osam, a potpredsjednikov četiri godine i jedan ponovni izbor je izričito zabranjen. Prošireni savjet ECB-a se sastoji, prema članu 45. EGU-a, od predsjednika, potpredsjednika i predsjednika svih nacionalnih centralnih banaka.

Jedna od najvažnijih regulativa za stabilnost zajedničke valute su tzv. konvergencioni kriteriji koje svaka zemlja članica treba da ispunjava. Oni predviđaju da, prema članu 104c EGU-a te prema članu 1. EGU-protokola, svaka zemlja mora da provodi jednu rigoroznu monetarnu politiku te da drži svoje deficite u

¹³ Bilo bi interesantno vidjeti šta bi se dogodilo danas da, recimo, Grčka vlada izađe sa jednim takvim ukazom da jednostavno od sutra više nikome ništa ne duguje.

¹⁴ Internet-stranica Evropske unije <http://europa.eu>.

¹⁵ Vidi član 4a Ugovora o evropskoj zajednici.

okviru 3 % BDP-a i da totalno zaduženje zemalja ne treba da pređe 60 % BDP-a. Također je definirano da se ciljna stopa inflacije treba kretati oko 1,5 %.

Euro je trebao, premda to nije nikada bilo javno rečeno, da predstavlja jednu alternativu dolaru te na taj način izbjegne njegovu hegemoniju. Ovdje treba napomenuti da recimo njemačka marka, koja bi s jedne strane bila stabilnija od eura, ne bi bila u stanju da preuzme ulogu svjetske valute, jer bi njen volumen jednostavno bio premali. Jedna evropska valuta koja pokriva tržište od 400 miliona ljudi bi bila u stanju da konkurira dolaru, te bi vjerovatno, dugoročno, mogla zamijeniti dolar barem na onim tržištima sirovina koja nisu pod direktnom vojnom kontrolom Sjedinjenih Američkih Država.

Ono što nije bilo planirano prilikom stvaranja eura je njegovo brzo uvođenje. Ujedinjenje Njemačke je izazvalo paniku i strah kod njenih evropskih „prijatelja“, prije svega Francuske. Francuska se bojala da bi ujedinjenjem Njemačke dominacija njemačke marke u Evropi postala još izraženija. U to vrijeme, krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina, njemačka marka je bila vodeća valuta u Evropi i sve ostale evropske države su se morale orijentirati prema njoj. Ona je bila neka vrsta evropskog dolara. Padom Berlinskog zida i početkom pregovora o ujedinjenju, povećala se i spremnost Njemačke u pravcu jedne zajedničke evropske valute. Iz nedavno objavljenih memoara Hans-Dietricha Genschera¹⁶ proizlazi da je tadašnji francuski predsjednik Francois Mitterand 1989. godine od njega tražio njemački pristanak jednog ubrzanog uvođenja Monetarne unije i da je sa tim uslovljen francuski pristanak na ujedinjenje. Prema *Spiegelu*, mnogi svjedoci iz tog vremena potvrđuju ovu verziju događaja. „Mitterand nije htio ujedinjenje Njemačke, bez napretka u evropskim integracijama i jedini teren, gdje su one bile pripremljene je bila Monetarna unija“, rekao je bivši Mitterandov savjetnik i kasniji ministar vanjskih poslova Francuske Hubert Vedrine. Bivši predsjednik Njemačke centralne banke Karl-Otto

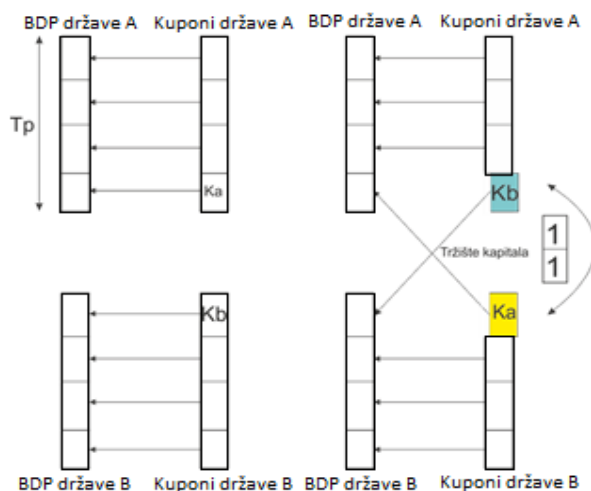
¹⁶ Hans-Dietrich Genscher je bio njemački ministar inostranih poslova u Kohlovoj vladi u vrijeme ujedinjenja. Citirano iz izdanja *Spiegela* od 25. septembra 2010.; <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,719608,00.html>.

Pöhl je bio još precizniji: „Moguće da do Monetarne unije ne bi nikada došlo da nije došlo do ujedinjenja Njemačke.“

Mastrihtskim ugovorom, iz februara 1992. godine, postavljene su osnove stvaranja Monetarne unije i kasnije sa stvaranjem Evropske monetarne institucije (EWI), koja je od 1. januara 1994. počela da prati stanje bilansa zemalja članica Eurozone. Euro je dobio ime na sastanku u Madridu u decembru 1995. godine.

Postavlja se pitanje: koji je „pravi“ moment za uvođenje Monetarne unije i šta treba biti urađeno prije njenog uvođenja?

Šta se dešava kada države, koje imaju različite nivoe produktivnosti i različite poreske i finansijske sisteme, dođu u jednu Monetarnu uniju?

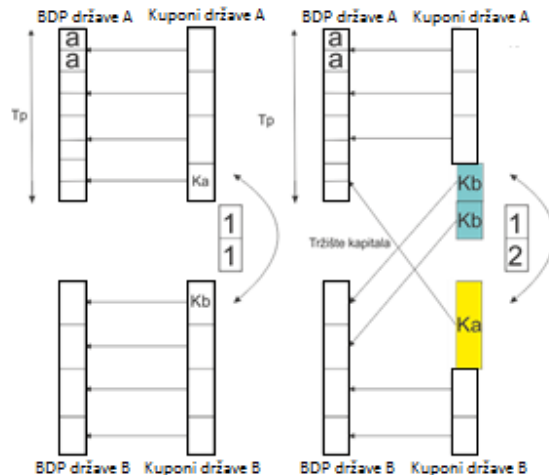

Slika br. 4: Razmjena dijelova BDP-a između dvije države pri kursu 1 – 1 i jednakom stepenu produktivnosti

Posmatrajmo na ovom primjeru dvije države, A i B, koje proizvode istu količinu BDP-a i to pri istim troškovima proizvodnje (troškovi proizvodnje su na slici br. 4 simbolično predstavljani visinom T_p) od kojih obje emitiraju kupone koji predstavljaju zahtjeve za dijelovima BDP-a u pojedinim državama. Pretpostavimo da je BDP države A podijeljen na četiri dijela i da

svakom dijelu odgovara jedan kupon K_a kao zahtjev za dijelom BDP države A (gornji lijevi dio slike br. 4). Isto tako, država B posjeduje četiri dijela sopstvenog BDP-a kojemu opet odgovaraju kuponi K_b (donji lijevi dio slike br. 4). Pošto države A i B imaju jednaku produktivnost (jednaku količinu BDP-a pri istim troškovima proizvodnje) i samim tim jednake cijene, onda je razmjenski kurs kupona (valuta) između te dvije države 1 – 1. Drugačije rečeno, kuponi iz A i B imaju istu vrijednost. Ukoliko neko iz jedne države poželi kupiti jedan dio BDP-a iz druge, on mora na tržištu kapitala prvo kupiti kupone strane države, kojima onda može kupovati robu na stranom tržištu i zauzvrat ponuditi sopstvene kupone. Razmjenom kupona je uspostavljena međudržavna trgovina. Država A posjeduje sada kupone iz države B i država B posjeduje kupone iz države A. To opet omogućava kupovinu dijelova BDP-a druge države.

Pretpostavimo sada da se produktivnost države A u odnosu na produktivnost države B udvostručila tokom godina, tj. da je država A uspjela da smanji troškove svoje proizvodnje za polovinu, a da su troškovi proizvodnje države B ostali nepromijenjeni.

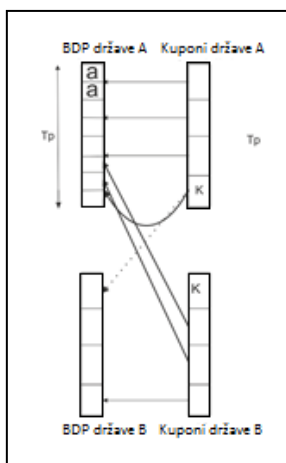
Slika br. 5: Država A je povećala svoju produktivnost, država B je ostala na starom

Lijevi dio slike br. 5 demonstrira slučaj kada se produktivnost u državi A udvostruči, tj. u državi A se proizvodi duplo više proizvoda pri istim troškovima proizvodnje. Kako je broj kupona kod države A ostao isti, to jednom kuponu K_a države A odgovara duplo više produkata iz A. To znači da se cijena proizvoda u državi A smanjila u pola u odnosu na recimo državu B. Kada bi razmjenski kurs između država A i B ostao isti, ubrzo bi se pročulo da se za kupone A može dobiti duplo više robe nego za kupone B, te bi eksport iz B u A zamro. Potražnja iz inostranstva za domaćim produktima bi nestala. Pošto je potražnja za kuponima K_b smanjena, a ona za kuponima K_a povećana, to će nakon nekog vremena na tržištu kapitala doći do promjene razmjenskog kursa, koji će opet u idealnom slučaju pratiti gore pretpostavljenu promjenu produktivnosti. Kupon K_a će u odnosu na kupon K_b udvostručiti svoju vrijednost i uskoro će se mijenjati po jednom kursu 1 – 2.

Iz slike br. 5 desno je vidljivo da u uslovima promijenjenog razmjenskog kursa, odnosno prilagođavanja kursa povećanju ili smanjenju produktivnosti, potražnja iz inostranstva ostaje očuvana. Kako se jedan kupon iz države A mijenja za dva produkta iz države B, cijena tih produkata će biti ista u A i u B. Na taj način će stanovništvo iz države B, uprkos stagnaciji u produktivnosti, biti u stanju da prodaje svoje produkte na tržištu. Ta vanjska konkurentnost države B će biti plaćena određenim gubitkom životnog standarda zbog obezvređivanja sopstvene valute, ali će na drugoj strani unutrašnja potražnja za domaćim produktima ostati očuvana, kao što je to naznačeno dvjema donjim linijama na slici desno.

Iz toga slijedi jedan važan zaključak. Postojanje varijabilnih razmjenskih kurseva omogućava ekonomijama sa nižim stupnjem produktivnosti da očuvaju potražnju za sopstvenim produktima i to kako inostranu tako i domaću. Razmjenski kurs je jedan važan mehanizam za zaštitu ekonomije, produktivno slabijih država. Devalvacijom sopstvene valute roba iz inostranstva poskupljuje, a domaća roba postaje konkurentnija.

Ukoliko sada ukinemo razmjenski kurs između država A i B, dobijamo sljedeću sliku.

Slika br. 6: Monetarna unija zemalja sa različitim nivoima produktivnosti

Monetarnom unijom prestaju da važe kuponi K_a i K_b i na njihovo mjesto se uvodi jedan kupon K koji važi u obje države i kojim je moguće kupovati robu (usluge) nezavisno od porijekla.

Povećanjem produktivnosti dolazi do neminovnog smanjenja cijena robe. Onaj dio valute iz države A, K_a , koji je prije bio korišten za uvoz iz države B, sada će se koristiti za nabavku robe iz države A koja je puno povoljnija. Kako roba iz države A postaje jeftinija od robe iz države B, potražnja u državi A za robom iz države B jednostavno nestaje. Pošto je stanovništvu u državi B omogućeno da, koristeći istu valutu, kupuje robu u državi A koja je dosta povoljnija od domaće robe, onda će se potražnja za domaćim robama u državi B također smanjivati i sve više orijentirati na uvoz iz države A.¹⁷ Kao posljedica smanjene potražnje za domaćim produktima, u državi B dolazi neminovno do porasta nezaposlenosti. Producerske firme iz države B, sada suočene sa jednom jakom konkurencijom iz države A, postaju tehnološki

¹⁷ Zapravo, potražnja u državi B će se svesti na one dijelove BDP-a koji se ne mogu kupiti u državi A (kao što je turizam u Grčkoj) ili na visokospecijalizirane proizvode koji su namijenjeni domaćoj potrošnji u državi B.

viškovi i uglavnom se zatvaraju. Samo jedan mali dio tih nezaposlenih će se ponovo zaposliti u trgovinskim firmama koje će ojačati.

Ovakav razvoj je bio apsolutno predvidljiv. Zemlje smanjene produktivnosti u jednoj Monetarnoj uniji dolaze u opasnost ekonomskog kolapsa. Ujedinjenje Njemačke je jedan zastrašujući primjer jedne takve unije. Prvog dana Unije su se Istočni Nijemci radovali poklonu dobrodošlice od 100 DM. Nakon dvije sedmice svi su ostali bez posla. Potražnja za istočnonjemačkim produktima je jednostavno nestala. Istočni Nijemci su bili, sa jedne strane, zasićeni četrdesetogodišnje „komunističke“ ponude, a sa druge strane, zahvaljujući kursu razmjene od 1 – 1 prema istočnom DM su dobili prvi put mogućnost da kupuju iz obilja zapadne ponude. Istočnonjemačke korporacije su jednostavno postale „tehnološki višak“ i u roku od nekoliko mjeseci od ujedinjenja i posljednje su bile zatvarane. Ako se čak i izuzmu kriminalne radnje u vezi sa tzv. povjerilačkim fondom (Treuhandfond)¹⁸, koji je izvršio privatizaciju istočnonjemačke imovine, njemačka Monetarna unija je bila traumatična i to kako za Istočne tako i za Zapadne Nijemce. Nakon što je ekonomija, sada ujedinjene, Istočne Njemačke kolabirala, jedini izlaz je bio u tzv. transferskim plaćanjima.¹⁹ Ta plaćanja su od samog početka izazivala, pa i dan danas izazivaju, „nesporazum“ između *Istočnjaka* (Ossis) i *Zapadnjaka* (Wesis) koji se i dan-danas ne vole. Ono što je začuđujuće je da je na početku, nekoliko godina nakon pada Zida i uvođenja kapitalizma, Istočna Njemačka bila u daleko gorem položaju nego druge komunističke zemlje poput Češke, Slovačke i Mađarske, iako je u vrijeme komunizma istočnonjemačka ekonomija bila u daleko

¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=1YmxTojrls0> (ovo sam zadržao iz dva razloga: prvi, jer je historijska činjenica i potvrđeno – istina, prilično kasno, od njemačkog pravosuđa, a, drugi, jer da smatram da bi Bosanci trebali da znaju da nisu oni ti koji su izmislili kriminalnu privatizaciju na prelasku između sistema).

¹⁹ Pod transferskim plaćanjima se podrazumijevaju direktne investicije iz Zapadne Njemačke u istočnonjemačku infrastrukturu, a sve u svrhu oživljavanja istočnonjemačke privrede. U tu svrhu je uveden porez na dohodak od 15 % kojeg i dan-danas, ali u nešto manjem procentu, plaćaju svi zaposleni u Njemačkoj.

boljem stanju nego ekonomije „socijalističke braće“. Postojanje jedne produktivnije ekonomije u Monetarnoj uniji je samo pojačavao porođajne muke uvođenja liberalizma. Trebalo je dosta vremena i još više novca i investicija da istočnonjemačka privreda dosegne nivo svojih istočnih susjeda. Nivo produktivnosti Zapadne Njemačke Istočna Njemačka nije nikada dostigla.

Ako uspostavljanje Evropske monetarne unije posmatramo u tom svjetlu, vidimo mnoge sličnosti ali i ogromne različitosti. Evropska zajednica je nastala kao unija suverenih nacionalnih država s ciljem stvaranja jednog zajedničkog ekonomskog prostora. Drugi motiv stvaranja je bio da se, prije svega, kroz jedno ekonomsko, a kasnije i političko zbližavanje, stvori jedna konstruktivna atmosfera koja je trebala da onemogući nastajanje konfliktnih situacija i neprijateljstava koji su toliko puta historiji izazvali krvoprolića između naroda Evrope. Kao najveću prednost stvaranja zajedničke valute su političari uvijek isticali „velike prednosti“ izbjegavanja razmjenskih kurseva prilikom turističkih putovanja kao i to da uvođenje zajedničke valute doprinosi zbližavanju evropskih nacija.²⁰

U stvarnosti, ukidanje razmjenskih kurseva pogoduje isključivo eksportno orijentiranim korporacijama koje su na taj način oslobođene rizika sklapanja poslova po jednom kursu i izvršenja poslovanja po jednom, eventualno, nepovoljnijem kursu. Na taj način je uvođenjem eura na početku došlo do velikog porasta volumena trgovinske razmjene između zemalja članica, te je vrijednost eura na početku porasla u odnosu na druge svjetske valute. Ono što evropsko iskustvo čini dosta drugačije od njemačkog je da stvaranje ekonomske unije nije bilo popraćeno stvaranjem jedne političke unije²¹, koja bi uz pomoć jedne jedinstvene fiskalne politike omogućila stabilnost zajedničke valute. Monetarna politika Evropske centralne banke, zajedno sa dogovorenim regulacijama Mastroitskog ugovora, jednostavno nije

²⁰ Otprilike istom logikom kojom je Štafeta mladosti trebala da doprinese zbližavanju jugoslavenskih naroda.

²¹ Ovdje treba naglasiti da stvaranje same političke unije ne bi mnogo promijenilo stanje stvari: ekonomske razlike u razvoju evropskih regiona (država) bi neminovno vodile prođublivanju tih razlika.

bila dovoljna da spriječi strukturalnu divergenciju unutar Eurozone. U stvari, niti jedna zemlja Eurozone, uključujući i one jake poput Njemačke i Holandije, nije uzimala ozbiljno obaveze Mاستrihtskog ugovora o držanju godišnjeg zaduženja do 3 % BDP-a i ukupne zaduženosti do 60 %. Sankcije za nepridržavanje nisu bile predviđene, odnosno one koje su bile su i dan-danas politički neprovođive. Osnovni princip Evropske unije od samog početka je bio da je svaka zemlja odgovorna za sopstvene dugove.

Visokoproduktivne zemlje na Sjeveru, na čelu sa Njemačkom, Holandijom i Danskom, ubrzo su po uspostavljanju Eurozone nametnule dominaciju sopstvenih proizvodnih i trgovačkih kuća koje su i najviše profitirale od uspostavljanja zajedničkog tržišta. Na početku su zemlje juga Evrope također profitirale od zajedničke valute, jer je oživljavanjem trgovine oživio i protok novca. Euro je omogućio tim zemljama da nude i prodaju svoje državne obveznice po cijenama (kamatnim stopama) koje prije pristupa nisu mogle ni sanjati. Taj „jeftini“ novac je preplavio tržište izazivajući ekonomski mjehur uglavnom baziran na tržištu nekretnina.

Da bi na neki način nadoknadile pad domaće potražnje, zemlje južne Evrope su bile prisiljene da se u sve većem obimu prodajom obveznica i uzimanjem kredita zadužuju i da tako stvoreni novac koriste u sopstvenoj javnoj potrošnji.²² Na taj način je zaduženje ubrzo prešlo granice mastrihtskih kriterija te danas, u slučaju Grčke, iznosi fantastičnih 160 % BDP-a i 120 % u slučaju Italije.

Uvođenjem zajedničke valute evropske ekonomije su se još više razdvojile jedna od druge. Bogate zemlje su postale još bogatije, a siromašne još siromašnije. Ukoliko su na početku krize, 2008. godine, dugogodišnje državne obveznice svih država Eurozone imale otprilike istu vrijednost naspram Njemačke, danas

²² Ovdje nipošto ne treba zaboraviti da su zemlje poput Grčke, friziranjem bilansi, mitom i prevarom uopće, došle u priliku da se pridruže Eurozoni. Jednoglasna uvjerenja njemačkih političara (Kohllove vlade) da nisu znali da Grčka igra jednu nepoštenu igru su prilično neuvjerljivi, posebno ako se znaju iskustva i teške „porođajne muke“ njemačkog ujedinjenja.

Grci moraju platiti 8 puta veću kamatu od Njemačke.²³ Ovdje trebamo napomenuti da je potpuno isti scenario moguć i u jednoj zemlji. Siromašni regioni postaju sve siromašniji, a oni bogati sve bogatiji. Razlika između jedne države i unije država kakva je Evropska unija je očigledna; ako ostanete nezaposleni u okviru jedne države, uvijek možete da se preselite u druge, ekonomski prosperitetnije dijelove. Osim toga, transferska plaćanja u okviru jedne države su politički provodljivija, tako da, iako živite u siromašnijim krajevima, možete se nadati da ćete doći na ovaj ili onaj način do subvencija koju svaka država namjenjuje manje razvijenim krajevima. Teoretski bi bilo moguće da jedan Grk, bez ikakvih problema, dođe u Njemačku i tu pokuša da stvori svoju egzistenciju. Zakonski je to i moguće, ali praktično je jako teško ostvarljivo. Evropska unija je ukinula sve pravne prepreke slobodnog kretanja robe, kapitala i ljudi. Jezičke barijere nije moguće ukinuti bilo kojim pravnim aktom. Ljudi koji bi iz Grčke željeli da rade u Njemačkoj su, iz razloga nepoznavanja jezika, isključeni sa tržišta rada. Oni su prisiljeni da ili ostanu u Grčkoj ili da prihvate poslove koje nikako ne odgovaraju njihovim kvalifikacijama. Pristup Njemačkoj ima samo onaj dio visokoobrazovanih inženjera koji se zbog same prirode njihovog posla mogu uklopiti u zahtjeve njemačkih firmi. Na taj način njemačke kompanije dodatno profitiraju od nastale situacije. Priliv visokokvalificiranih stručnjaka sa Juga, koji obično dolaze u Njemačku sa smanjenim zahtjevima, vrši pritisak na tržištu radne snage i na taj način omogućava kompanijama da jednostavno smanjuju plate uposlenika. Tako njemačke kompanije postaju još produktivnije, a grčke²⁴ ostaju bez visokoobrazovanog kadra, pa je jedan izlaz iz dužničkog ponora sve nevjerovatniji.

Drugi način „kompenzacije“ bi bio putem direktnih investicija iz Njemačke u Grčku. Problem je što nešto takvo jednostavno nije politički ostvarljivo. Nijedna njemačka vlada ne bi preživjela jednu takvu vrstu subvencija.

²³ www.raiffeisenbank.at%2FeBusiness%2Fservices%2Fresources%2Fmedia%2F1015018521967-892929358920806717_892932174540307028-895909884694537611-1-30-NA.pdf.

²⁴ Ovdje je Grčka simbol za sve PIIGS zemlje.

Currency Board

Primjeri Bretton Woodsa i eura jasno ilustriraju sve probleme koji se javljaju striktnom primjenom Currency Boarda. Na prvi pogled, ovi sistemi su potpuno različiti, ali pažljivijim posmatranjem se mogu uočiti velike sličnosti. U oba slučaja je Ekonomska unija napravljena i provedena bez stvarne prateće političke unije, čime se „odgovornost“ ekonomskog boljitka tako nastale zajednice skida sa pleća onih moćnijih. Proces ujedinjenja Njemačke je dramatično demonstrirao, tako da čak nijedna „politička unija“, i sa njom izražena snažna politička volja nejednakih partnera, nije dovoljna da kompenzira ekonomske suprotnosti heterogenih ekonomija.

Pokazuje se da jedna striktna primjena Currency Boarda, čak i sa onim zemljama čiji je nivo produktivnosti bio otprilike isti poput Bretton Woodsa, isto tako dovodi do problema koji se godinama sve više uvećavaju te na kraju dovode do kolapsa samog sistema. Stvarni razlozi uvođenja Currency Boarda su uvijek isključivo politički. Oni slijede logiku nesmetanog prometa kapitala i robe unutar samog prostora, prometa koji odgovara interesima ekonomskih, političkih elita koja je od njih i nametnuta.

Drugi način zaštite svoje ekonomije, pored prilagođavanja razmjenskih kurseva sopstvenoj produktivnosti, svakako su carine. Već 2001. godine je BiH prihvatila postepeno ukidanje carinskih obaveza za robe čije je porijeklo iz Evropske unije.²⁵ Carine su postepeno ukidane tako da su sa 1. januarom 2013. godine nestale i posljednje prepreke robne razmjene.²⁶ Ovo se pokazalo kao raj za sve one koji se bave importom/eksportom, a koje je obično u rukama novoformljene ekonomsko-političke elite²⁷, ali i sigurnu eutanaziju za sve one koji su pokušavali da bilo kojom vrstom proizvodnje opstanu.

²⁵http://www.europa.eu/rapid/press-release_IP-01-294_de.pdf.

²⁶<http://www.gtai.de/GTAI/Navigation/DE/Trade/maerkte,did=764042.html>.

²⁷ Ehrke, Michael „Bosnien: zur politischen Ökonomie erzwungenen Friedens“, Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung, Internat. Politik-Analyse, 2002, 161 KB, PDF-File. Electronic ed.: Bonn: FES Library, 2003.

Ovdje se treba prisjetiti da veća produktivnost znači i jeftiniju robu. Bosanskohercegovačka preduzeća su se našla u slobodnoj konkurenciji sa evropskim kompanijama na jednom otvorenom tržištu. Može se utvrditi da je, zahvaljujući Currency Boardu i nestanku carina, bosanskohercegovačka ekonomija dovedena u jedan prilično nezavidan položaj. Prosječne kamatne stope na kratkoročne (obično tromjesečne) federalne trezorske zapise iznose nekih 5 %, dok npr. Njemačka trenutno prodaje svoje dvogodišnje državne obveznice za nevjerovatnih 0,001 %.²⁸ To opet znači, da bi jedno bosanskohercegovačko preduzeće moglo konkurirati njemačkom na otvorenom evropskom tržištu, ono bi moralo imati pet puta veću produktivnost od jedne njemačke kompanije. Kako je u cijeni svakog proizvoda sadržano kamatno opterećenje,²⁹ tako nivo kamatnih stopa direktno utječe na produktivnost. Ukoliko bi na ovakvom tržištu jedno, hipotetički, bosanskohercegovačko preduzeće i bilo u stanju da parira jednoj njemačkoj firmi na bazi visokih tehnologija, ono ipak ne bi bilo konkurentno iz razloga nemogućnosti nabavke mašina i reprodukcionog materijala po povoljnim njemačkim kreditima.

Centralna banka, svedena na ulogu mjenjačnice³⁰, nije u stanju da generira neophodnu likvidnost za oživljavanje ekonomskog života i cjelokupna ekonomija je prepuštena na milost i nemilost stranih investitora i njihovih finansijskih institucija.³¹ Kao posljedica krize 2008. godine, velika većina inostranih banaka, zabrinuta za sopstveni bilans, počela je sukcesivno da povlači svoj kapital iz Bosne i Hercegovine i transferira ga matičnim bankama. Ovaj proces je na kraju doveo do toga da je

²⁸<http://www.handelsblatt.com/economy-business-und-finance-deutschland-rendite-fuer-zweijaehrige-staatsanleihen-erstmals-null-prozent/6691996.html>.

²⁹ Helmut Creutz, "Das Geldsyndrom", 1997.

³⁰<http://www.hacer.org/pdf/Hanke01.pdf>; razlozi za ovu super ortodokсну primjenu Currency Boarda (usporedi sliku 2 sa svim ostalima) su poznati samo guverneru.

³¹ Predrag Catković, „Money Endogeneity and Monetary Policy in a Foreign Bank-Dominated Banking Sector: The Case of Bosnia and Herzegovina and Croatia“, FMM conference „The jobs Crisis“, Berlin, 24/26. oktobar 2013. Dostupno na: http://www.boeckler.de/pdf/v_2013_10_24_cetkovic.pdf.

cjelokupna ekonomija Bosne i Hercegovine uvučena u depresiju koja je rezultirala socijalnim nemirima početkom 2014. godine. Ako se uz sve to doda i činjenica da, zbog razlike kamatnih stopa u Bosni i Hercegovini i zemljama Eurozone, cijene u BiH rastu dosta brže od cijena u Evropi,³² zarade uposlenika iz razloga kompetitivne ekonomije taj rast ne mogu pratiti, što opet, sa jedne strane, predstavlja obezvređivanje valute kojoj opada vrijednost, a sa druge strane, donosi i pad životnog standarda i to bez da se time poboljšava konkurentnost domaće ekonomije. Tako prikrivena devalvacija doprinosi daljnjem pooštavanju socijalnog nezadovoljstva.

U vrijeme kreditne i ekonomske ekspanzije, a pogotovo nakon strašnih iskustava rata i hiperinflacije, Currency Board je bilo jedno prihvatljivo rješenje koje doprinosi stabilnosti valute. U kriznim vremenima, zbog restriktivne monetarne politike, postaje ga sve teže održavati. Posjedovati jednu snažnu valutu je zavodljivo, posebno za onaj dio ekonomsko-političke elite koji kontrolira tokove uvoza/izvoza i koji nema nikakvog interesa za razvoj bilo kog drugog industrijskog sektora do trgovine. Za sve ostale Currency Board predstavlja ulazak u ring boksera muha-kategorije koji treba da boksuje sa teškašem i to bez rukavica (bez carina, bez valutnog kursa koji odgovara njegovoj kategoriji i bez pristupa internacionalnim finansijskim tržištima). Prvih nekoliko rundi će muha i uspijevati, ako ništa pokretljivošću, da odoli teškašu, ali prije ili kasnije će podleći.³³

Prije nego što Currency Board otpišemo kao ekonomsku besmislicu, treba se podsjetiti da je on nastao kao posljedica političke volje te da bi njegovo eventualno ukidanje, čak i kada bi Bosna i Hercegovina posjedovala suverenitet za takvo što, moglo

³² Da bi trgovačke kuće kupovale robu za prodaju, one moraju uzimati kratkoročne kredite od domaćih (u bh. slučaju, inostranih) banaka pod daleko nepovoljnijim uslovima (u najboljem slučaju EURIBOR – + 3 %). Ta kamata mora onda da se uračuna u cijenu robe, tako da je već danas u BiH skuplje nego u Eurozoni (i to ako zanemarimo utjecaj velikih korporacija i velikog tržišta Eurozone).

³³ Ovdje treba napomenuti da je ovakva ortodoksna primjena Currency Boarda jedinstvena u svijetu (vidi Hanke), te se Bosna tako opet našla u ulozi eksperimenta.

izazvati neželjene političke posljedice, daleko ozbiljnije od onih u 2014. godini.

Literatura

1. Predrag Catković, „Money Endogeneity and Monetary Policy in a Foreign Bank-Dominated Banking Sector: The Case of Bosnia and Herzegovina and Croatia“, FMM conference „The jobs Crisis“, Berlin, 24/26. oktobar 2013. Dostupno na: http://www.boeckler.de/pdf/v_2013_10_24_cetkovic.pdf.
2. Helmut Creutz, "Das Geldsyndrom", Ullstein Taschenbuch, 4. Auflage, 1997.
3. Michael Ehrke, „Bosnien: Zur politischen Ökonomie erzwungenen Friedens“, Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung, Internat. Politik-Analyse, 2002. - 31 S. = 161 KB, PDF-File. Electronic ed: Bonn: FES Library, 2003.
4. Steve H. Hake, „On Dollarization and Currency Boards: Error and Deception“, Policy Reform, 2002, Vol. 5(4), pp. 203–222.; dostupno na <http://www.hacer.org/pdf/Hanke01.pdf>.
5. Johann Hari, „The Independent“, „It is not just Dominique Strauss-Kahn. The IMF itself should on trial“, 3. juni 2011. Dostupno na: <http://www.independent.co.uk/voices/commentators/johann-hari>.
6. Werner Liedke, „Proposals for an International Clearing Union“. Dostupno na: http://postwachstumsoekonomie.org/assets/applets/Keynes-Bancor_Version2.pdf.
7. Nuriel Roubini, Stephan Mihm, „Chrisis Economics: a crash course in the future of finance“, Chapter 2, Penguin books, London, 2010.

- Citirano iz izdanja *Spiegela* od 25. septembra 2010. „Historischer Deal: Mitterrand forderte Euro als Gegenleistung für die Einheit“; <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,719608,00.html>.
Citirano iz *Germany Trade/Invest*, 20. februar 2003. Dostupno na: <http://www.gtai.de/GTAI/Navigation/DE/Trade/maerkte.did=764042.html>.

- Citirano iz izdanja *Handelsblatt*, 30. maj 2012. Dostupno na: <http://www.handelsblatt.com/economy-business-und-finance-deutschland-rendite-fuer-zweijaehrig-staatsanleihen-erstmal-null-prozent/6691996.html>.
- Dejtonski mirovni sporazum, engleska verzija. Dostupno na: <http://www1.umn.edu/humanrts/icty/dayton/daytonannex4.html>.
- Internet-stranica Evropske unije <http://europa.eu>.
- Predavanja prof. Berndta Senfa koja je on držao tokom 2008/2009. na *Fachhochschule für Wirtschaft (FHW)* u Berlinu, te njegova knjiga „Die blinden Flecken der Ökonomie“, Gauke Verlag, Berlin, 2002.
- Službena web stranica Evropske unije, Bruesel IP/01/294, dostupno na: http://www.europa.eu/rapid/press-release_IP-01-294_de.pdf.